

A Review on the Analysis of Population Genetic Structure using Dominant Molecular Markers and Introducing the New Program STRUCTUREEasy

Majid Sharifi-Tehrani*

Assistant Professor, Faculty of Basic Sciences, Department of Biology, University of Shahrekord, Shahrekord, Iran

Abstract

Analysis of population genetic structure using multilocus data, is generally performed by sequential run of the three computer programs, namely STRUCTURE, CLUMPP, and Distruct. The two latter programs lack Graphical User Interface (GUI), and the user must manually create inputs and settings files, using text editors out of the program environment. A number of facilitating programs have been developed, which are online, or dependent on statistical packages such as R. In this paper, after reviewing the aims and methods for analyzing the structure of populations using dominant molecular marker data, a new computer program, STRUCTUREEasy is introduced. This program simplifies the analysis procedures, with no need for programming skills. STRUCTUREEasy is an open source program with a simple user interface, running in Microsoft Office. Its application is for the extraction of Q-matrices of STRUCTURE and connecting the input files to downstream software, for providing ease of use, and more accuracy and pace, in population structure analysis using multilocus markers. This program runs in Microsoft Access 2016, and performs well in extracting data and settings between STRUCTURE, CLUMPP and Distruct software, for accuracy and pace.

Keywords: Population Genetics, Structure, Computer Program, CLUMPP, Distruct, STRUCTURE, STRUCTUREEasy.

* msht.ir@gmail.com

مروری بر تحلیل ساختار جمعیت با نشانگرهای مولکولی غالب و معرفی نرم افزار جدید STRUCTUREeasy

مجید شریفی تهرانی*

استادیار گروه زیست‌شناسی، دانشکده علوم پایه، دانشگاه شهرکرد، شهرکرد، ایران

چکیده

تحلیل ساختار ژنتیکی جمعیت‌ها براساس نشانگرهای مولکولی عموماً با استفاده از سه برنامه کامپیوتری STRUCTURE، CLUMPP و Distruct به‌طور متوالی انجام می‌شود. دو برنامه CLUMPP و Distruct واسط گرافیکی کاربر ندارند و برای اجرای آنها لازم است پژوهشگر ویژگی‌های فایل‌های ورودی و خروجی و تنظیمات مربوط به انتخاب الگوریتم‌ها و شاخص‌ها را در خارج از برنامه‌های اصلی به‌طور دستی آماده کند. تاکنون نرم‌افزارهای کمکی مختلفی برای تسهیل کار نوشته شده‌اند که بیشتر به‌طور آنلاین یا وابسته به پکیج آماری R هستند. در مقاله حاضر با مرور اهداف و روش‌های تحلیل ساختار جمعیت با استفاده از داده‌های نشانگرهای مولکولی دامینت، برنامه کامپیوتری جدید STRUCTUREeasy که روند تحلیل‌ها را تسریع می‌کند و به آشنایی با زبان برنامه‌نویسی نیاز ندارد، معرفی می‌شود. این برنامه به‌شکل متن باز و دارای واسط گرافیکی ساده و قابل اجرا در محیط Microsoft Office است. کاربرد آن در استخراج ماتریس‌های Q و اتصال آنها به نرم‌افزارهای پایین دست و فراهم کردن سرعت و دقت بیشتر برای تحلیل ساختار ژنتیک جمعیت با استفاده از نشانگرهای چندلوکوسی است. این برنامه کامپیوتری در محیط بانک اطلاعاتی Microsoft Access 2016 اجرا می‌شود و تمام تنظیمات و عملیات استخراج داده‌ها بین نرم‌افزارهای STRUCTURE، CLUMPP و Distruct را برای افزایش سرعت و دقت انجام می‌دهد.

واژه‌های کلیدی: ژنتیک جمعیت، ساختار، برنامه کامپیوتری، CLUMPP، Distruct، STRUCTURE، STRUCTUREeasy.

مقدمه

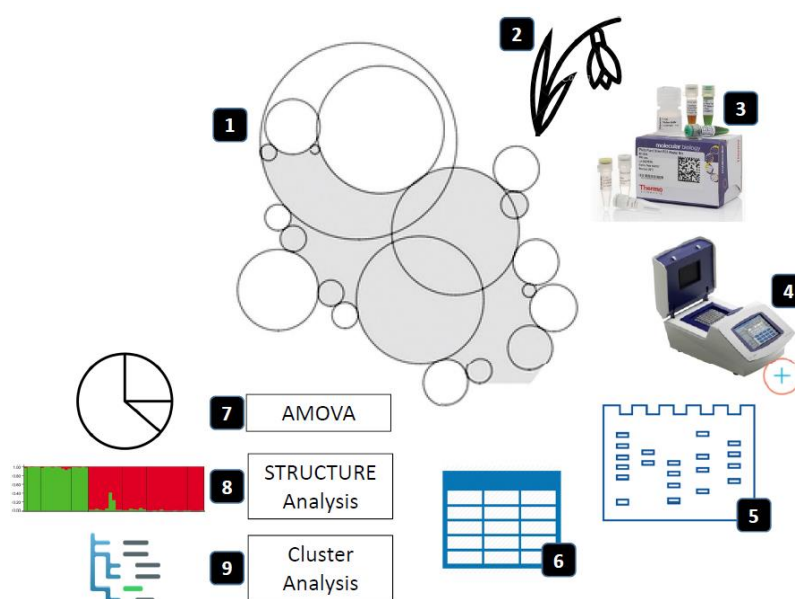
جمعیت در خوشه‌ها با استفاده از تحلیل‌های چندمتغیره از نوع خوشه‌بندی (Clustering) و نرم‌افزارهایی مانند NTSYSpc (Rohlf, 2000) به کار می‌روند. داده‌های مولکولی برای بررسی توزیع تنوع ژنتیکی درون و بین جمعیت‌ها با استفاده از تحلیل AMOVA در

نشانگرهای چندلوکوسی غالب (dominant) مانند RAPDs، REMAP، IRAP، AFLPs، JSSR ابزارهای مولکولی رایج در مطالعه‌های تنوع ژنتیکی‌اند. داده‌های نشانگرهای مولکولی برای گروه‌بندی افراد

* msht.ir@gmail.com

STRUCTURE، یک روش خوشه‌بندی بر پایه مدل ژنتیکی و نشانگرهای مستقل است که نخستین بار، Pritchard و همکاران آن را به کار گرفتند و Falush و همکاران آن را گسترش دادند. تحلیل STRUCTURE از روش‌های آماری موسوم به بایزین (bayesian) استفاده می‌کند؛ روش‌های بایزین، مقادیر احتمال پیشین یا توزیع داده‌ها را بر اساس حدس‌های بهینه، پیش از آزمایش یا مشاهده به رخدادها یا شاخص‌ها تخصیص می‌دهند و پس از آزمایش یا مشاهده‌های بیشتر مرتباً آنها را تصحیح می‌کنند (Pritchard *et al.*, 2000; Falush *et al.*, 2003, 2007). در تحلیل STRUCTURE، نمونه‌ها (افراد) صرف‌نظر از تعلق آنها به جمعیت‌های جغرافیایی به‌طور بدون ناظر (unsupervised) در تعدادی خوشه یا جمعیت ژنتیکی (K) دسته‌بندی می‌شوند. تمایز مفهوم جمعیت‌های جغرافیایی (جمعیت‌های پیش‌فرض) و جمعیت‌های ژنتیکی (بر اساس نتایج تحلیل داده‌های مولکولی) اهمیت دارد.

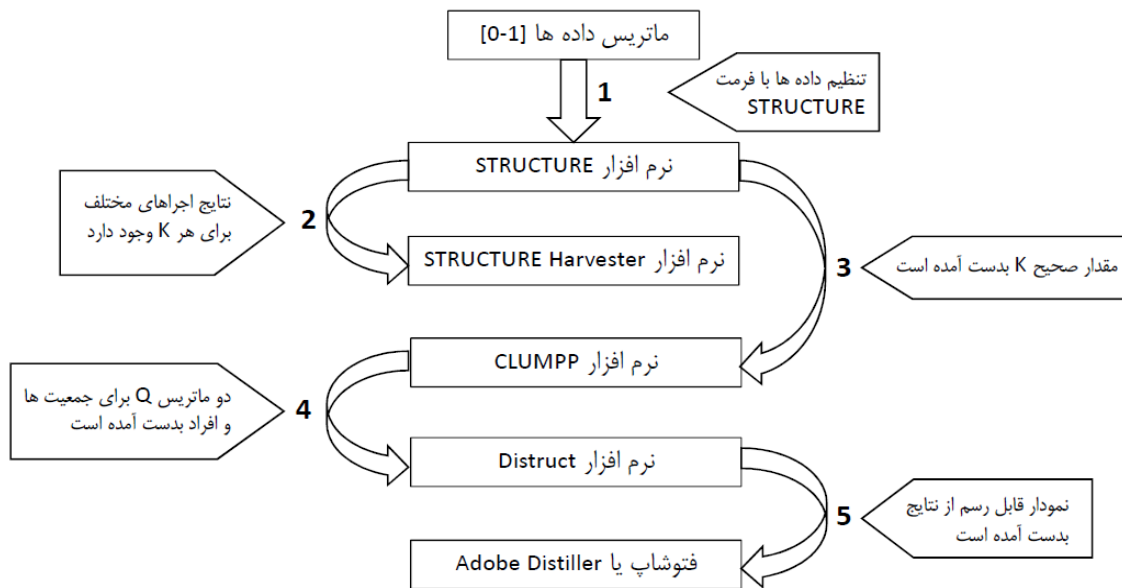
نرم‌افزارهایی مانند GenAIEx و Arlequin نیز کاربرد دارند (Excoffier *et al.*, 2005; Peakall and Smouse, 2006). تحلیل‌های عمیق‌تر شامل آزمون مدل‌های ژنتیکی، سیستم زادآوری جمعیت، میزان تبادل آلل‌ها بین جمعیت‌ها و تعیین ساختار ژنتیکی آنها و بررسی منشأ ژنتیکی افراد جمعیت از تعدادی خوشه (K) است. تحلیل ساختار ژنتیکی جمعیت با نرم‌افزار STRUCTURE انجام می‌شود (شکل ۱)؛ هرچند نرم‌افزارهای دیگری نیز برای این نوع تحلیل وجود دارند (Pritchard *et al.*, 2000; Falush *et al.*, 2009; Hubisz *et al.*, 2007). ساختار ژنتیکی جمعیت‌ها در تفسیر الگوهای تنوع کنونی و بررسی‌های تکاملی (Rosenberg *et al.*, 2002; Whitfield *et al.*, 2006) و بررسی مرزهای ژنتیکی جمعیت و میزان تبادل آلل‌ها در زمینه‌های مختلف ژنتیک حفاظت و بوم‌شناسی مولکولی کاربرد دارد (Manel *et al.*, 2005; Gompert and Buerkle, 2013). تحلیل

شکل ۱- تحلیل داده‌های ژنتیکی؛ ۱ و ۲. جمع‌آوری نمونه از جمعیت‌های طبیعی، ۳ و ۴. استخراج ماده وراثتی و تکثیر نشانگرها با PCR، ۵ و ۶. تفکیک باندها با الکتروفورز و تشکیل ماتریس داده‌ها، ۷. تجزیه واریانس مولکولی، ۸. تحلیل ساختار ژنتیکی جمعیت، ۹. تحلیل خوشه‌ای

برای تعیین تعداد خوشه‌ها (K) با استفاده از روش (Evanno *et al.*, 2005; Earl, 2002). در مقاله حاضر، کاربرد این نرم افزارها و ارتباط آنها مرور شده است.

تحلیل ساختار ژنتیکی جمعیت‌های طبیعی با به کارگیری متوالی سه نرم افزار STRUCTURE، CLUMPP و Distruct مطابق شکل (۲) انجام می‌شود. نرم افزار آنلاین Structure Harvester در شکل (۲)

شکل ۲- نمودار مراحل تحلیل ساختار با استفاده از نرم افزارهای STRUCTURE، CLUMPP و Distruct

داده‌ها با Tab جدا می‌شوند. در سطر اول، دو ستون خالی و سپس نام آلل‌ها (در اینجا، باندهای هومولوگ) آورده می‌شود. از سطر دوم تا آخر ماتریس، هر سطر به یک نمونه مربوط می‌شود که در آن، ستون اول برای نام نمونه، ستون دوم برای شماره جمعیت جغرافیایی و ستون‌های بعدی شامل مقادیر یک یا صفرند که به ترتیب برای نشان دادن حضور یا غیاب آلل‌ها به کار می‌روند. ماتریس کوچک ارائه شده در شکل (۳)، مثالی برای ۱۰ نمونه جمعیتی متعلق به چهار جمعیت جغرافیایی و حضور و غیاب ۲۰ آلل است.

نرم افزار STRUCTURE

در تحلیل STRUCTURE، هر فرد جمعیت، یک ترکیب ژنتیکی منشأ یافته از تعدادی خوشه (جمعیت ژنتیکی، K) در نظر گرفته می‌شود. به منظور تعیین تعداد بهینه خوشه‌ها (K)، مقادیر مختلف K در تحلیل STRUCTURE آزموده و هر بار، میزان تعلق هر فرد به هر یک از خوشه‌ها بررسی و این مقادیر مختلف K در تکرارهای مستقل با مدل‌های ژنتیکی مختلف آزموده می‌شوند؛ در نتیجه، این نوع تحلیل‌ها وقت گیرند. فایل ماتریس داده ورودی به نرم افزار STRUCTURE، فایل متنی (text) ساده‌ایست که در آن، ستون‌های مختلف

		L01	L02	L03	L04	L05	L06	L07	L08	L09	L10	L11	L12	L13	L14	L15	L16	L17	L18	L19	L20
S1	1	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	0
S2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
S3	1	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
S4	2	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
S5	2	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
S6	3	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
S7	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
S8	3	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1	0	0
S9	4	1	0	1	1	0	0	0	1	1	0	1	0	0	1	0	1	1	1	0	0
S10	4	1	0	1	1	0	0	0	1	1	0	1	0	0	1	0	1	1	1	0	0

شکل ۳- فرمت ماتریس ورودی نرم افزار STRUCTURE

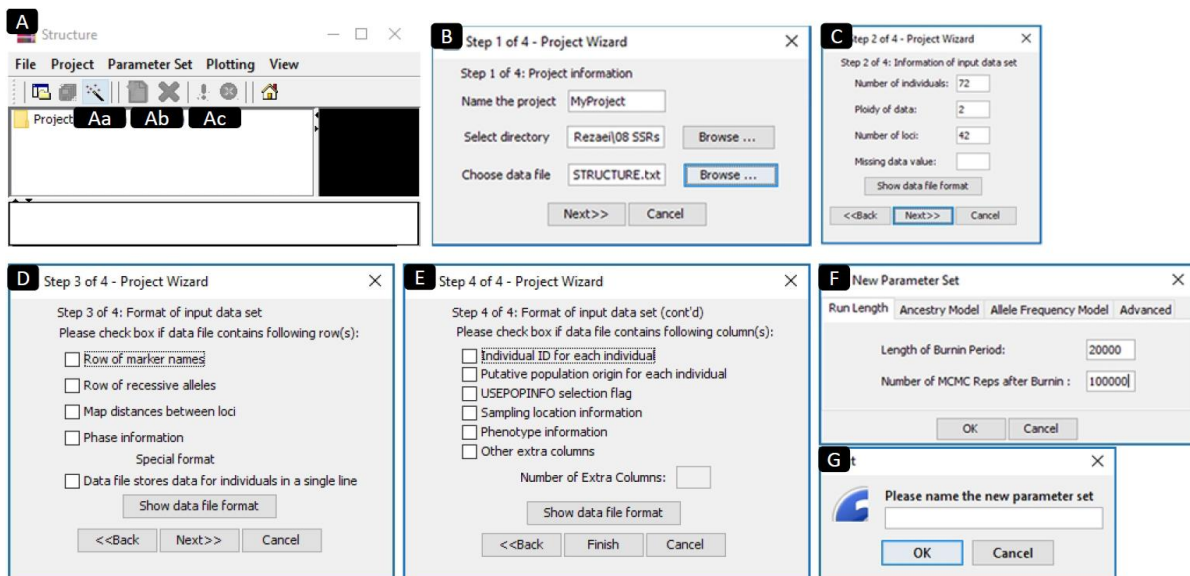
۴، F) است. طول پیش‌ران (۱۰۰۰۰ یا بیشتر) عموماً کمتر از تعداد تکرار MCMC (۱۰۰۰۰۰ یا بیشتر) است و مدل توارث برای گونه‌های برون‌زادگیر، Admixture Model و برای گونه‌های درون‌زادگیر، No Admixture Model است. هر مجموعه شاخص با یک نام ذخیره می‌شود (شکل ۴، G) و برای هر مجموعه شاخص می‌توان مقادیر مختلف K را آزمود و این فرایند را به دفعات (تکرارهای مستقل) تکرار کرد. تحلیل با انتخاب یک مجموعه شاخص و اجرای فرمان Ac در شکل (۴) انجام می‌شود؛ تحلیل با وارد کردن مقدار K آغاز و در فرایندی آماری که هزاران بار تکرار شونده است، ضریب تعلق هر فرد به خوشه‌های مختلف (۱ تا K) محاسبه می‌شود. هر تحلیل باید چند بار (R) تکرار شود. مدل انتخاب‌شده برای تحلیل STRUCTURE (برگه Ancestry Model در شکل ۴، F) منشأ ژنتیکی نمونه‌ها را به‌طور مخلوط (admixture) از منشأ جمعیت‌های مختلف) و یا غیرمخلوط (no admixture: از یک جمعیت) فرض می‌کند (Pritchard *et al.*, 2000)؛ از آنجا که الگوریتم‌های تحلیل با استفاده از شبیه‌سازی‌های تصادفی کار می‌کنند، نتایج دقیقاً یکسانی در اجراهای مختلف تولید نمی‌شوند.

پس از اجرای برنامه STRUCTURE (شکل ۴، A)، پروژه جدیدی با فرمان Aa ایجاد می‌شود؛ سپس نام پروژه، مسیر پوشه، فایل داده‌ها و تعداد افراد (نمونه‌های جمعیتی)، سطح پلوئیدی داده‌ها و تعداد آلل‌ها وارد می‌شوند (شکل ۴، B و C)؛ برای نشانگرهای دامینت، سطح پلوئیدی داده‌ها ۱ در نظر گرفته می‌شود. چنانچه سطر اول ماتریس ورودی داده‌ها شامل نام آلل‌ها باشد، باید گزینه Row of Marker Names تیک زده شود (شکل ۴، D)، چنانچه ستون اول ماتریس ورودی داده‌ها شامل نام نمونه‌ها باشد، گزینه Individual ID for each individual و چنانچه ستون دوم ماتریس ورودی داده‌ها شامل شماره جمعیت جغرافیایی (منشأ نمونه‌ها) باشد، باید گزینه Putative population origin of each individual تیک زده شود (شکل ۴، E).

پروژه‌ای که به این شکل تعریف می‌شود، شامل چند مجموعه شاخص (Parameter Set) است؛ با استفاده از فرمان Ab (شکل ۴) می‌توان چند مجموعه شاخص در هر پروژه ایجاد کرد. هر تحلیل با استفاده از یک مجموعه شاخص (Parameter Set) اجرا می‌شود که شامل طول پیش‌ران (Burnin period)، تعداد تکرار زنجیره‌های مارکوف (MCMC Reps در شکل ۴، F) و تعیین مدل توارث (برگه Ancestry Model در شکل

STRUCTURE با آزمودن $K=2$ تا $K=10$ و هریک با ۵ تکرار مستقل ($R=5$)، ۹۰ ماتریس Q برای افراد و جمعیت‌ها ایجاد می‌کند که در ۴۵ فایل خروجی ذخیره می‌شوند؛ از این ماتریس‌ها، ۱: برای تعیین مقدار بهینه K (تعداد صحیح خوشه‌ها) و ۲: برای تعیین ضریب عضویت هر فرد در هر خوشه (۱ تا K) استفاده می‌شود. تعیین تعداد صحیح خوشه‌ها (K) به روش Evanno و گروه‌بندی ژنتیکی نمونه‌ها در خوشه‌ها با استفاده از ماتریس‌های Q متناظر با K صحیح (به تعداد R) در نرم‌افزار CLUMPP انجام می‌شود.

نتایج تحلیل STRUCTURE برای هر ماتریس ورودی به شکل فایل‌های متعدد در پوشه Results ذخیره می‌شوند و هر فایل حاوی دو ماتریس Q (برای جمعیت‌ها و افراد جمعیتی) است. هر ماتریس Q ، ماتریسی به ابعاد $C \times K$ است که ضرایب عضویت افراد در خوشه‌ها (خوشه ۱ تا K) را ذخیره می‌کند؛ C تعداد سطرهای ماتریس (تعداد افراد جمعیت یا تعداد جمعیت‌ها) و K تعداد ستون‌های ماتریس (خوشه‌ها) است. در هر سطر، جمع مقادیر مؤلفه برابر ۱ است؛ برای نمونه، تحلیل مدل ژنتیکی روی ماتریس ورودی در

شکل ۴- مراحل اجرای نرم‌افزار STRUCTURE

ستون‌های ماتریس‌های Q در فایل‌های خروجی نرم‌افزار STRUCTURE قرار می‌گیرند. نرم‌افزار آنلاین Structure Harvester (به آدرس اینترنتی <http://taylor0.biology.ucla.edu/structureHarvester>) برای این محاسبات استفاده می‌شود (Earl, 2012). محتویات پوشه Results حاصل از تحلیل STRUCTURE باید به شکل فایل ZIP فشرده و در سایت نرم‌افزار Structure Harvester آپلود شوند؛ این

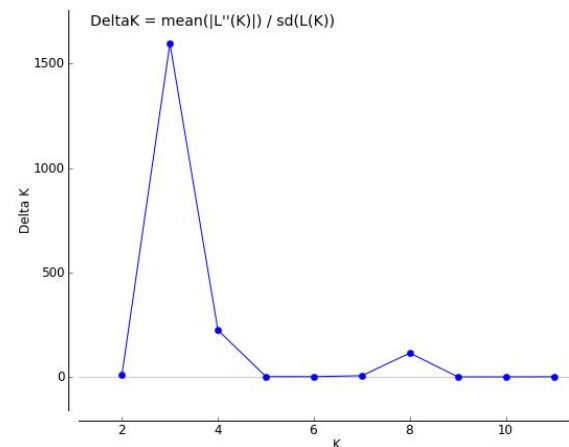
تعیین تعداد خوشه‌ها (K)

مقدار K نشان‌دهنده تعداد خوشه‌ها (جمعیت‌های ژنتیکی) است و ضرورتاً با تعداد جمعیت‌های جغرافیایی برابر نیست. تشخیص مقدار صحیح (بهینه) K برای هر ماتریس ورودی با استفاده از مقادیر ماتریس‌های Q و محاسبه احتمال بیشینه ($LnPD$) و مقدار دلتای K (روش Evanno) به دست می‌آید (Evanno *et al.*, 2005). اطلاعات لازم در سطرها و

R (Rosenberg, 2007a, 2017b). در این تحلیل، از R فایل خروجی STRUCTURE برای استخراج R ماتریس Q (افراد یا جمعیت‌ها) متعلق به K بهینه استفاده می‌شود. ماتریس‌های Q از فایل‌های STRUCTURE استخراج و در دو فایل با پسوند های popfile. (برای ماتریس‌های Q جمعیت‌ها) و indfile. (برای ماتریس‌های Q نمونه‌ها) ترکیب می‌شوند؛ سپس ستون دوم ماتریس‌های Q افراد (در فایل با پسوند indfile) به اعداد (شناسه نمونه‌ها) تبدیل می‌شود.

نرم‌افزار CLUMPP، ماتریس‌های Q حاصل از R تکرار در نرم‌افزار STRUCTURE را بازآرایی (permutation) و تحلیل می‌کند و تطبیق نزدیکی از R تکرار موجود به دست می‌آورد. این نرم‌افزار از دو فایل ورودی (popfile و indfile) و یک فایل تنظیمات به نام paramfile استفاده می‌کند (Pritchard *et al.*, 2000; Jakobsson and Rosenberg, 2007b). فایل تنظیمات (paramfile) شامل اطلاعات مربوط به نوع ماتریس ورودی (افراد/جمعیت‌ها)، نام فایل‌های ورودی، تعداد افراد یا جمعیت‌ها، تعداد تکرارها، نوع الگوریتم استفاده‌شده برای محاسبه و نام فایل خروجی است (جدول ۱). نرم‌افزار CLUMPP واسط گرافیکی کاربر (GUI) ندارد. با قراردادن دو فایل ورودی و یک فایل تنظیمات در پوشه برنامه CLUMPP و اجرای این برنامه، نتایج به شکل دو فایل خروجی (ماتریس‌های Q جدید بازآرایی‌شده) ذخیره می‌شوند. این تحلیل نیز مانند STRUCTURE وقت‌گیر است.

نرم‌افزار دلتای K ($\Delta K = \text{mean}(|L''(K)|) / \text{sd}(L(K))$) را محاسبه و نمودار آن را برای مقادیر مختلف K آزموده‌شده در STRUCTURE رسم و ماتریس‌های Q ورودی موردنیاز نرم‌افزار CLUMPP را استخراج می‌کند (Jakobsson and Rosenberg, 2007a, 2007b). نمودار دلتای K برازش مشخصی را در مقدار صحیح (بهینه) K نشان می‌دهد. نمونه‌ای از نمودار دلتای K که مقدار بهینه $K=3$ را نشان می‌دهد، در شکل (۵) ارائه شده است.

شکل ۵- نمونه‌ای از نمودار دلتای K نشان‌دهنده برازش منحنی در مقدار بهینه $K=3$ ؛ نمونه‌ای از وب‌سایت نرم‌افزار Structure Harvester

نرم‌افزار CLUMPP: بازآرایی و تحلیل ماتریس‌های Q

ماتریس‌های Q حاصل از اجراهای مستقل (R) در مقدار بهینه K باید در نرم‌افزار دیگری به نام CLUMPP بازآرایی (permutation) و تحلیل شوند تا از نتایج تقریباً برابر (حاصل از STRUCTURE)، ماتریس بهینه واحد به دست آید (Jakobsson and

جدول ۱- تنظیمات نرم‌افزار CLUMPP (فایل paramfile)

DATATYPE	تعیین نوع ماتریس Q (صفر: افراد جمعیت، ۱: جمعیت‌ها)
INDFILE	نام فایل ورودی حاوی R ماتریس Q برای افراد جمعیت
POPFIL	نام فایل ورودی حاوی R ماتریس Q برای جمعیت‌ها
OUTFILE	نام فایل خروجی حاوی ماتریس Q بازآرایی شده
MISCFIL	نام فایل خروجی برای گزارش شاخص‌های استفاده شده در تحلیل
K	تعداد خوشه‌ها
C	تعداد نمونه‌های جمعیتی یا تعداد جمعیت‌ها (بر اساس DATATYPE)
R	تعداد تکرارهای مستقل در تحلیل STRUCTURE
M	الگوریتم استفاده شده (۱. full search, ۲. Greedy, ۳. LargeKGreedy)
W	وزن دهی بر اساس تعداد نمونه در هر جمعیت (صفر: نه، ۱: بله)
S	نوع ضریب شباهت استفاده شده (۱: G, ۲: G')
GREEDY_OPTION	اگر مقدار M برابر ۲ یا ۳ باشد، ترتیب ورود ماتریس‌های حاصل از اجراهای مستقل را به تحلیل تعیین می‌کند (۱: همه ترتیب‌های ممکن برای اجراهای مستقل آزموده شوند، ۲: تعداد مشخصی ترتیب اجرای مستقل به طور تصادفی آزموده شوند، ۳: ترتیب‌های ورودی تعیین شده توسط پژوهشگر در فایل permutationfile آزموده شوند)
REPEATS	تعداد ترتیب‌های ورودی برای اجراهای مستقل (تکرار permutation)؛ اگر GreedyOption برابر ۲ باشد، REPEAT عدد دلخواهیست، اگر GreedyOption برابر ۳ باشد، REPEAT برابر سطرهای فایل permutationfile است، اگر GreedyOption برابر ۱ باشد، مقدار REPEAT نادیده گرفته می‌شود.
PERMUTATIONFILE	نام فایل ماتریس permutationfile، وقتی GreedyOption برابر ۳ باشد.
PRINT_PERMUTED_DATA	ذخیره ماتریس‌های Q استفاده شده با ستون‌های بازآرایی شده در فایل‌های خروجی؛ صفر: ذخیره نشوند، ۱: در یک فایل ذخیره شوند، ۲: هر ماتریس در یک فایل خروجی ذخیره شود.
PERMUTED_DATAFILE	نام فایل خروجی برای PRINT_PERMUTED_DATA، وقتی مقدار آن برابر ۱ باشد. اگر PRINT_PERMUTED_DATA برابر ۲ باشد، از پسوند‌های عددی در انتهای نام فایل استفاده می‌شود.
PRINT_EVERY_PERM	ذخیره هر بازآرایی در ستون‌های ماتریس‌های Q و مقادیر H یا H' در فایل خروجی؛ صفر: ذخیره نشود، ۱: ذخیره شود. توجه: در صورت ذخیره، فایل خروجی بسیار بزرگی تولید خواهد شد.
EVERY_PERMFILE	نام فایل خروجی برای PRINT_EVERY_PERM
PRINT_RANDOM_INPUTORDER	اگر GREEDY_OPTION برابر ۲ باشد، با قراردادن این تنظیم برابر ۱، همه ترتیب‌های ورودی تصادفی اجراهای مستقل در خروجی ذخیره می‌شوند. اگر این تنظیم برابر صفر باشد، ترتیب‌های ورودی ذخیره نمی‌شوند.
RANDOM_INPUTORDERFILE	نام فایل خروجی برای PRINT_RANDOM_INPUTORDER
OVERRIDE_WARNINGS	نمایش هشدارهای غیرضروری در زمان اجرای تجزیه و تحلیل؛ نمایش داده نشوند، ۱ نمایش داده شوند.
ORDER_BY_RUN	ترتیب خوشه‌ها در ماتریس Q بازآرایی شده حاصل همانند ترتیب آنها در ماتریس Q مشخصی (t) از میان تکرارهای مستقل (R) باشد. اگر این تنظیم برابر صفر قرار داده شود، وقتی M=1 باشد، ترتیب خوشه‌ها مشابه اجرای ۱ خواهد بود و اگر M برابر ۲ یا ۳ باشد، ترتیب خوشه‌ها مشابه ترتیب نخستین اجرای ورودی به CLUMPP خواهد بود. اگر این تنظیم برابر صفر نباشد، ترتیب خوشه‌ها مشابه ترتیب آنها در یکی از اجراهای تعیین شده توسط کاربر خواهد بود. این تنظیم برای مقایسه خروجی‌های مختلف که از ترتیب‌های ورودی مختلف حاصل می‌شوند، کاربرد دارد.

نرم افزار Distruct: ترسیم نتایج

نتایج تحلیل CLUMPP با استفاده از برنامه رسام به نام Distruct به نمودار تبدیل می‌شوند؛ این برنامه نیز واسط گرافیکی کاربر ندارد. شاخص‌های ترسیم با Distruct باید در فایل تنظیمات به نام drawparams تعریف شوند (جدول ۲). با قراردادن فایل‌های ورودی (خروجی‌های CLUMPP) و یک فایل تنظیمات به نام

drawparams در پوشه برنامه Distruct و اجرای برنامه، نتیجه به شکل نمودار در فایلی با فرمت postscript (دارای پسوند فایل PS). ذخیره می‌شود. این فرمت فایل می‌تواند با نرم‌افزار Adobe distiller یا Adobe Photoshop و ... به فرمت گرافیکی تبدیل شود (Rosenberg, 2004).

جدول ۲- تنظیمات نرم‌افزار Distruct (فایل drawparams)

#define INFILE_POPQ	نام فایل ورودی برای ماتریس Q جمعیت‌ها
#define INFILE_INDIVQ	نام فایل ورودی برای ماتریس Q افراد جمعیت
#define INFILE_LABEL_BELOW	نام فایل ورودی برای عناوین زیر نمودار
#define INFILE_LABEL_ATOP	نام فایل ورودی برای عناوین بالای نمودار
#define INFILE_CLUST_PERM	(اختیاری) نام فایل ورودی بازآرایی خوشه‌ها و رنگ آنها
#define OUTFILE	نام فایل خروجی با فرمت PostScript
#define K	تعداد خوشه‌ها
#define NUMPOPS	تعداد جمعیت‌های جغرافیایی
#define NUMINDS	تعداد افراد جمعیتی
#define PRINT_INDIVS	چاپ‌شدن افراد جمعیت در نمودار
#define PRINT_LABEL_ATOP	چاپ‌شدن عناوین در بالای نمودار
#define PRINT_LABEL_BELOW	چاپ‌شدن عناوین در زیر نمودار
#define PRINT_SEP	چاپ‌شدن خطوط جداکننده افراد یا جمعیت‌ها در نمودار
#define FONTHEIGHT	تنظیم ارتفاع فونت
#define DIST_ABOVE	فاصله عناوین بالا از بالای نمودار
#define DIST_BELOW	فاصله عناوین زیر از زیر نمودار
#define BOXHEIGHT	ارتفاع نمودار
#define INDIVWIDTH	عرض نمودار
#define ORIENTATION	جهت صفحه در چاپ
#define XORIGIN	فاصله افقی نمودار از حاشیه چپ صفحه
#define YORIGIN	فاصله عمودی نمودار از حاشیه بالای صفحه
#define XSCALE	مقیاس بیکسل‌های افقی
#define YSCALE	مقیاس بیکسل‌های عمودی
#define ANGLE_LABEL_ATOP	زاویه چاپ عناوین بالا
#define ANGLE_LABEL_BELOW	زاویه چاپ عناوین زیر

#define LINEWIDTH_RIM	ضخامت خطوط حاشیه
#define LINEWIDTH_SEP	ضخامت خطوط جداکننده جمعیت‌ها
#define LINEWIDTH_IND	ضخامت خطوط جداکننده افراد جمعیت
#define GRAYSCALE	چاپ طیف خاکستری
#define ECHO_DATA	نمایش داده‌ها
#define REPRINT_DATA	چاپ داده‌ها همراه با نمودار
#define PRINT_INFILE_NAME	چاپ نام فایل ورودی
#define PRINT_COLOR_BREWER	انتخاب پالت رنگ

نرم‌افزار STRUCTUREEasy

حفاظت که داده‌های نشانگرهای مولکولی را در سطح جمعیت‌های طبیعی تولید می‌کنند، تحلیل کامل ساختار ژنتیکی جمعیت با CLUMPP و Distruct ممکن است تا حدی دشوار باشد؛ به طوری که، مطالعه‌های متعددی را می‌توان یافت که به نتایج تحلیل STRUCTURE بسنده کرده‌اند.

در مقاله حاضر پس از مرور روند تحلیل ساختار ژنتیکی جمعیت (خلاصه شده در شکل ۲)، برنامه کامپیوتری STRUCTUREEasy که انجام تحلیل‌های CLUMPP و Distruct را با یک واسط گرافیکی تسهیل می‌کند، معرفی و ارائه می‌شود. برنامه کامپیوتری STRUCTUREEasy به زبان Visual Basic for Applications نوشته شده است و در محیط بانک اطلاعاتی Microsoft Access 2016 (از اجزای Microsoft Office) اجرا می‌شود. این برنامه کامپیوتری، ماتریس‌های Q جمعیت‌ها و افراد را برای مقادیر مختلف K استخراج و به فرمت فایل ورودی نرم‌افزار CLUMPP تبدیل و دو فایل تنظیمات paramfile و drawparams را برای CLUMPP و Distruct ایجاد می‌کند؛ از این رو، اجرای فوری این برنامه‌ها بدون نیاز به استخراج داده‌ها و تهیه فایل تنظیمات میسر می‌شود. به منظور استفاده از

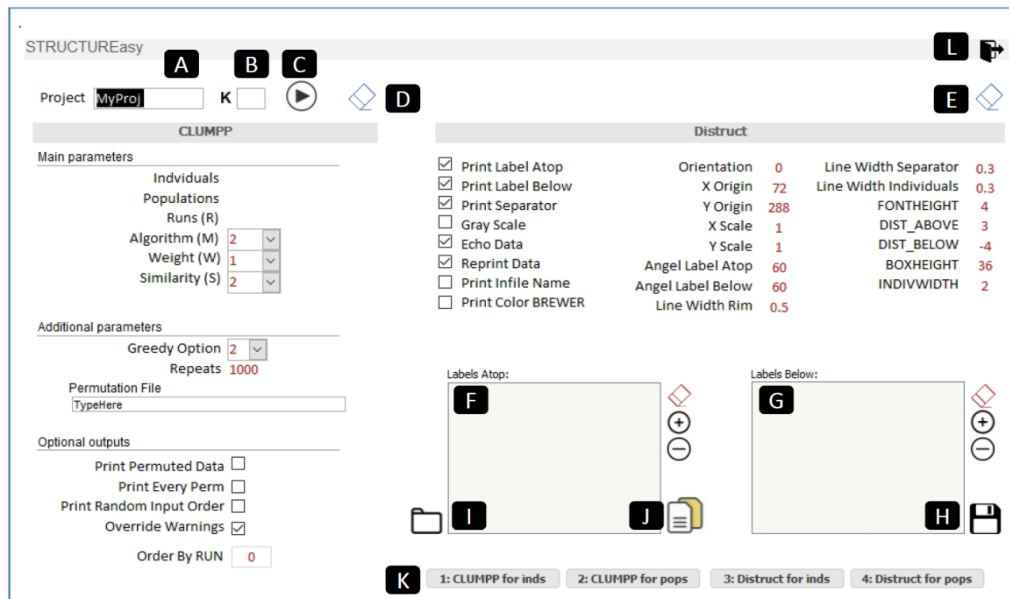
نتایج تحلیل STRUCTURE به شکل ماتریس‌های Q در فایل‌های خروجی متعددی ذخیره می‌شوند که استفاده از آنها را برای پژوهشگران زمینه‌های مختلف زیست‌شناسی دشوار می‌کند. نرم‌افزارهای پایین دست مانند CLUMPP و Distruct رابط گرافیکی ندارند و تهیه فایل‌های ورودی آنها با فرمت صحیح، وقت گیر و دشوار است؛ به طوری که، نرم‌افزارهای کمکی متعددی برای استخراج داده‌های ماتریس‌ها و اجرای برنامه‌های CLUMPP و Distruct ارائه شده‌اند. نرم‌افزار تحت وب STRUCTURE Harvester عملیات استخراج ماتریس‌ها و محاسبه K صحیح را انجام می‌دهد (Earl, 2012). برنامه کامپیوتری CLUMPAK که وبسایت آن (clumpak.tau.ac.il) در دامنه اینترنتی فلسطین اشغالی قرار دارد، واسط گرافیکی برای تحلیل STRUCTURE ارائه می‌دهد (Kopelman *et al.*, 2015). نرم‌افزار STRUCTURE PLOT یک نسخه تحت وب و یک نسخه عادی تحت پکیج آماری R برای ترسیم نتایج تحلیل CLUMPP دارد که مستلزم نصب و یادگیری مقدمات پکیج نرم‌افزاری R است (Team, 2013; Ramasamy *et al.*, 2014). برای پژوهشگران زمینه‌های بیوسیستماتیک و زیست‌شناسی

(CLUMPP for inds) را در بخش K و سپس برنامه CLUMPP را با دو بار کلیک در پوشه برنامه اجرا کنید؛ پس از آن، فرمان ۲ (CLUMPP for pops) را در بخش K و برنامه CLUMPP را با دو بار کلیک در پوشه برنامه اجرا کنید. به منظور ترسیم نتایج تحلیل CLUMPP، فرمان ۳ (Distruct for inds) را در بخش K و سپس برنامه Distruct را با دو بار کلیک در پوشه برنامه اجرا کنید؛ سپس، فرمان ۴ (Distruct for pops) را در بخش K و پس از آن، برنامه Distruct را با دو بار کلیک در پوشه برنامه اجرا کنید. نتیجه به شکل دو فایل postscript با نام پروژه و پسوند PS ذخیره و با Adobe Distiller یا Adobe Photoshop به فرمت گرافیکی تبدیل می شود.

استفاده از STRUCTUREEasy سرعت تحلیل ها را افزایش می دهد و امکان انجام تحلیل های بیشتر در زمان کمتر و با حفظ تمرکز روی عملیات اصلی بدون اتلاف وقت برای استخراج داده ها و تهیه فایل تنظیمات برنامه ها را میسر می کند. این نرم افزار تمام تنظیمات پیچیدگی های نرم افزارهای CLUMPP و Distruct را به شکل ساده در اختیار پژوهشگر قرار می دهد؛ تمام تنظیمات مربوط به برنامه های CLUMPP و Distruct در زیربخش های مربوطه (شکل ۶) قرار دارند و مقادیر پیش فرض با فرمان های D و E بازنشانی می شوند. برنامه کامپیوتری STRUCTUREEasy به گونه ای طراحی شده است که فایل های خروجی با نام پروژه (کادر A) آغاز می شوند (جدول ۳) و از این رو، فایل های حاصل از هر پروژه قابل تشخیص هستند، فایل ها رونویسی نمی شوند و در نرم افزارهای دیگر به آسانی استفاده می شوند.

STRUCTUREEasy، نرم افزارهای CLUMPP و Distruct باید در پوشه برنامه قرار داشته باشند. نسخه رایگان این نرم افزارها در برنامه STRUCTUREEasy ضمیمه شده است و می توان آن را به شکل بانک اطلاعاتی از آدرس اینترنتی <https://www.sku.ac.ir/File/26407/STRUCTUREEasy> (یا صفحه اینترنتی این مقاله یا از طریق مکاتبه با نویسنده این مقاله) دریافت کرد.

برنامه STRUCTUREEasy را با داشتن نتایج تحلیل STRUCTURE به تعداد R تکرار مستقل برای K بهینه اجرا کنید. برنامه STRUCTUREEasy تنها یک پنجره دارد (شکل ۶)؛ نام پروژه را در کادر A و مقدار K را در کادر B وارد کنید و سپس دکمه C را کلیک و پوشه نتایج (Results) STRUCTURE را انتخاب کنید. تنظیمات اصلی برنامه CLUMPP شامل نوع الگوریتم محاسبه (M)، وزن دهی (W) و ضریب شباهت (S) به طور پیش فرض برای محاسبه سریع همراه با وزن دهی و استفاده از ضریب شباهت 'G' ارائه شده اند. الگوریتم محاسبه (M) به طور پیش فرض برابر ۲ (Greedy) است؛ از این رو، مقدار Greedy_Option برابر ۲ همراه با تعداد تکرار ۱۰۰۰ قرار داده شده است. در صورت تمایل تنظیمات را تغییر دهید؛ برچسب های بالا و پایین نمودار نهایی به طور پیش فرض در لیست ها F و G قرار داده شده اند؛ با دو بار کلیک روی هر عنوان، آن را تغییر دهید و در پایان، با فرمان H آن را ذخیره کنید. فرمان های H و I برچسب های بالا و پایین نمودار را در فایل های ورودی برنامه Distruct ذخیره یا بازیابی می کنند. فرمان J عنوان لیست F را در لیست G کپی می کند. پس از اعمال تنظیمات، فرمان ۱

شکل ۶- برنامه کامپیوتری SRTUCTUREEasy

داده‌های SSR و ISSR (کدشده به شکل صفر و یک) ارائه شده‌اند؛ این نمونه‌ها برای اجرای آزمایشی برنامه و آموزش استفاده می‌شوند. نمودارها و نتایج حاصل از این نمونه‌ها در مقاله حاضر آورده نشده‌اند.

با فرض استفاده از نام ABCD برای نام پروژه (کادر A در شکل ۶)، فایل‌های نشان‌داده شده در جدول (۳) در پوشه برنامه STRUCTUREEasy ایجاد می‌شوند؛ همراه با برنامه STRUCTUREEasy، ۶ پوشه حاوی ماتریس‌های Q حاصل از تحلیل STRUCTURE روی

جدول ۳- فایل‌های خروجی حاصل از اجرای نرم افزار STRUCTUREEasy با فرض استفاده از نام ABCD برای نام پروژه

توضیحات	نام فایل	
فایل ورودی برای CLUMPP؛ حاوی تعداد R ماتریس Q افراد جمعیتی برای K صحیح که از پوشه نتایج STRUCTURE استخراج شده‌اند.	ABCD.indfile	۱
فایل ورودی برای CLUMPP؛ حاوی تعداد R ماتریس Q جمعیت‌ها برای K صحیح که از پوشه نتایج STRUCTURE استخراج شده‌اند.	ABCD.popfile	۲
فایل تنظیمات CLUMPP؛ محتوای این فایل با اجرای فرمان ۱ و ۲ در بخش K از شکل ۶ مرتباً تغییر می‌کند تا تنظیمات لازم برای تحلیل فایل ABCD.indfile یا ABCD.popfile در آن قرار داده شود.	paramfile	۳
فایل خروجی CLUMMP حاصل از تحلیل فایل ABCD.indfile	ABCD_ind.txt	۴
فایل خروجی CLUMMP حاصل از تحلیل فایل ABCD.popfile	ABCD_pop.txt	۵
فایل تنظیمات Distruct؛ محتوای این فایل با اجرای فرمان ۳ و ۴ در بخش K از شکل ۶ تغییر می‌یابد تا تنظیمات لازم برای تحلیل فایل ABCD_ind.txt یا ABCD_pop.txt در آن قرار داده شود.	drawparams	۶
فایل برجسب‌های بالای نمودار؛ این فایل توسط برنامه STRUCTUREEasy ایجاد می‌شود و از درون برنامه، ویرایش، ذخیره و بازیابی می‌شود.	ABCD_lbl_Atop.txt	۷
فایل برجسب‌های زیر نمودار؛ این فایل توسط برنامه STRUCTUREEasy ایجاد می‌شود و از درون برنامه، ویرایش، ذخیره و بازیابی می‌شود.	ABCD_lbl_Below.txt	۸

جمع‌بندی

ویدئو با سرعت نرمال نشان داده شده است و سرعت زیاد استخراج داده‌ها در این مثال برای $K=5$ و انجام تجزیه و تحلیل‌های CLUMPP برای افراد و جمعیت‌ها و سپس ترسیم نمودارها برای هر دو، کارایی آن را نشان می‌دهد. در این نرم‌افزار، تمام تنظیمات لازم برای نرم‌افزارهای CLUMPP و Distruct در اختیار پژوهشگر قرار دارد؛ همچنین، نام‌گذاری فایل‌های ورودی و خروجی در این برنامه بر اساس نام پروژه انجام می‌شود که بازشناسی فایل‌های مربوط به تحلیل‌های مختلف را میسر می‌کند. متن کدهای این برنامه کامپیوتری برای توسعه و ویرایش بیشتر در اختیار پژوهشگران قرار داده می‌شود.

سپاسگزاری

پژوهش حاضر با حمایت معاونت پژوهشی دانشگاه شهرکرد (گرت شماره GRD1M87396) و صندوق حمایت از پژوهشگران (گرت شماره ۹۱۰۰۳۳۵۸) انجام شده است.

برنامه کامپیوتری STRUCTUREEasy با استخراج ماتریس‌های Q و ایجاد فایل تنظیمات نرم‌افزارهای پایین‌دست به‌طور خودکار، سهولت، سرعت و دقت بیشتری را در استفاده از نرم‌افزارهای STRUCTURE، CLUMPP و Distruct برای انجام تحلیل کامل ساختار جمعیت فراهم می‌کند؛ با استفاده از این برنامه و انتخاب تنظیمات مربوط به الگوریتم‌های سریع‌تر، سرعت انجام تحلیل‌های مقدماتی و آزمایشی افزایش می‌یابد و با حفظ تمرکز پژوهشگر روی عملیات اصلی بدون نیاز به استخراج داده‌ها و تایپ تنظیمات برنامه‌ها، تحلیل‌های بیشتر در زمان کمتر میسر و قابل‌مقایسه می‌شوند. فایل ویدئو www.sku.ac.ir/File/26412/STRUCTUREEasyVideodeo نمونه‌ای را نشان می‌دهد که ماتریس داده‌های خام ۷۲ نمونه جمعیتی و ۴۰ لوکوس SSR که به‌شکل دامینت کد شده‌اند، با نرم‌افزار STRUCTURE تحلیل شده‌اند و برنامه STRUCTUREEasy تحلیل ماتریس‌های Q حاصل را با آماده‌سازی فایل‌ها و انتخاب گزینه $M=2$ و ۱۲۰۰ تکرار انجام می‌دهد. این

منابع

- Earl, D. A. (2012) STRUCTURE HARVESTER: a website and program for visualizing STRUCTURE output and implementing the Evanno method. *Conservation Genetics Resources* 4: 359-361.
- Evanno, G., Regnaut, S. and Goudet, J. (2005) Detecting the number of clusters of individuals using the software structure: a simulation study. *Molecular Ecology* 14: 2611-2620.
- Excoffier, L., Laval, G. and Schneider, S. (2005) Arlequin ver. 3.0: An integrated software package for population genetics data analysis. *Evolutionary Bioinformatics Online* 1: 47-50.
- Falush, D., Stephens, M. and Pritchard, J. K. (2003) Inference of population structure using multilocus genotype data: Linked loci and correlated allele frequencies. *Genetics* 164: 1567-1587.
- Falush, D., Stephens, M. and Pritchard, J. K. (2007) Inference of population structure using multilocus genotype data: dominant markers and null alleles. *Molecular Ecology Notes* 7: 574-578.
- Gompert, Z. and Buerkle, C. A. (2013) Analyses of genetic ancestry enable key insights for molecular ecology. *Molecular Ecology* 22: 5278-5294.

- Hubisz, M. J., Falush, D., Stephens, M. and Pritchard, J. K. (2009) Inferring weak population structure with the assistance of sample group information. *Molecular Ecology Resources* 9: 1322-1332.
- Jakobsson, M. and Rosenberg N. A. (2007a) CLUMPP software and manual. University of Michigan, Ann Arbor.
- Jakobsson, M. and Rosenberg, N. A. (2007b) CLUMPP: a cluster matching and permutation program for dealing with label switching and multimodality in analysis of population structure. *Bioinformatics* 23: 1801-1806.
- Kopelman, N. M., Mayzel, J., Jakobsson, M., Rosenberg, N. A. and Mayrose, I. (2015) CLUMPP: a program for identifying clustering modes and packaging population structure inferences across K. *Molecular Ecology Resources* 15: 1179-1191.
- Manel, S., Gaggiotti, O. E. and Waples, R. S. (2005) Assignment methods: matching biological questions with appropriate techniques. *Trends in Ecology Evolution* 20: 136-142.
- Peakall, R. and Smouse, P. E. (2006) GENALEX 6: genetic analysis in Excel. Population genetic software for teaching and research. *Molecular Ecology Notes* 6: 288-295.
- Pritchard, J. K., Stephens, M. and Donnelly, P. (2000) Inference of population structure using multilocus genotype data. *Genetics* 155: 945-959.
- Team, R. C. (2013) R: A language and environment for statistical computing.
- Ramasamy, R. K., Ramasamy, S., Bindroo, B. B. and Naik, V. G. (2014) STRUCTURE PLOT: a program for drawing elegant STRUCTURE bar plots in user friendly interface. *SpringerPlus* 3: 431.
- Rohlf, F. J. (2000) NTSYS-pc: Numerical taxonomy and multivariate analysis system, version 2.1. Exeter Software, Setauket- New York.
- Rosenberg, N. A., Pritchard, J. K., Weber, J. L., Cann, H. M., Kidd, K. K., Zhivotovsky, L. A. and Feldman, M. W. (2002) Genetic structure of human populations. *science* 298: 2381-2385.
- Rosenberg, N. A. (2004) Distruct: a program for the graphical display of population structure. *Molecular Ecology Notes* 4: 137-138.
- Whitfield, C. W., Behura, S. K., Berlocher, S. H., Clark, A. G., Johnston, J. S., Sheppard, W. S., Smith, D. R., Suarez, A. V., Weaver, D. and Tsutsui, N. D. (2006) Thrice out of Africa: ancient and recent expansions of the honey bee, *Apis mellifera*. *Science* 314: 642-645.

